

Република България
ИКОНОМИЧЕСКИ
И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

СТАНОВИЩЕ

на тема

**„Жизнени и устойчиви селски райони в България в контекста
на дългосрочната визия на ЕС“**

(разработено по собствена инициатива)

София

февруари 2023 г.

Планът за дейността на Икономически и социален съвет за 2023 г. включва изготвянето на становище по собствена инициатива на тема „Жизнени и устойчиви селски райони в България в контекста на дългосрочната визия на ЕС“.

Становището бе разпределено на Комисията по устойчиво развитие, селско стопанство, околна среда и регионални политики.

За докладчик беше определена Наталия Шукадарова – от група III.

На двете заседания на комисията, на 06.02.2023 г. и на 14.02.2023 г., бе приет проектът на становището.

На своята пленарна сесия на 24.02.2023 г. Икономическият и социален съвет прие настоящото становище.

Използвани съкращения

БВП	Брутен вътрешен продукт
ВОМР	Водено от общностите местно развитие
ДФЕС	Договор за функционирането на Европейския съюз
ЕЗФРСР	Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони
ЕК	Европейска комисия
ЕП	Европейски парламент
ЕС	Европейски съюз
ЕСФ+	Европейски социален фонд плюс
ЕФРР	Европейски фонд за регионално развитие
ЗОСИ	Закон за опазване на селскостопанското имущество
ИКТ	Информационни и комуникационни технологии
ИТСР	Интегрирани териториални стратегии за развитие на регионите
ИСС	Икономически и социален съвет
МИГ	Местна инициативна група
МИРГ	Местна инициативна рибарска група
МТСП	Министерство на труда и социалната политика
ОДМВР	Областни дирекции на Министерство на вътрешните работи
ПРСР	Програма за развитие на селските райони
СПРЗРС	Стратегически план за развитие на земеделието и селските райони

1. Изводи и препоръки:

- 1.1. Бъдещето и благоденствието на селските райони са от първостепенно значение за продоволствената сигурност, автономността и адаптивността на Европа, а също и за устойчивия енергиен микс, който допринася за енергийната независимост на ЕС. Селските райони играят и важна роля за превръщането на ЕС в първия неутрален по отношение на климата континент до 2050 г. в контекста на Европейския зелен пакт. Селските общности, също така имат ключова роля за прилагането на принципите на Европейския стълб на социалните права, като допринасят за силна социална Европа, която е справедлива, приобщаваща и пълна с възможности.
- 1.2. Редица са предизвикателствата, пред които са изправени селските общности – населението намалява и застарява, предоставянето на здравно обслужване, социални услуги и образование е силно влошено, както и състоянието на инфраструктурата. В селските райони се отчитат ограничени възможности за заетост, по-ниски доходи, както и ограничена транспортна и цифрова свързаност.
- 1.3. Въпреки всичко, ИСС отбелязва, че новите потребности на обществото, възможностите, които разкриват цифровите технологии, заедно с разширяването на работата от разстояние, довеждат до подновяване на вниманието към селските райони като място на екологичен начин на живот и нови възможности за социално и икономическо обновяване. ИСС счита, че този период на възобновен интерес към селските райони следва да се използва максимално за разгръщане на пълния потенциал на териториите.
- 1.4. ИСС подчертава взаимовръзката между селските и градските територии и въпреки различията, спецификите и нееднаквото развитие, тези две територии са тясно свързани и не могат да съществуват една без друга. ИСС счита, че това взаимодействие следва да бъде допълнително стимулирано, тъй като води до нови възможности за развитие.
- 1.5. ИСС споделя, че за да бъде реализирана дългосрочната визия успешно, следва да се чуват местните гласове и моделът на управление на селските райони да включва местните органи на управление, местните предприятия, както и организациите с нестопанска цел, вкл. и тези на социалните партньори.
- 1.6. ИСС подчертава, че за предоставянето на цялостна подкрепа за селските райони, е необходимо европейското финансиране, посредством фондовете и програмите на ЕС за периода 2021 – 2027 г., да се мобилизира по съгласуван и интегриран начин в

допълнение към интервенциите на национално и регионално равнище, така че да се покрие недостигът на инвестиции в селските райони.

- 1.7. ИСС подкрепя дългосрочната визия да бъде развита в конкретна и измерима стратегия за селските райони на равнище ЕС, която да бъде напълно интегрирана в бъдещите програмни периоди и да координира приноса на всички фондове и политики на ЕС за селските райони.
- 1.8. Планът за действие на дългосрочната визия за селските райони на ЕС е обединен около четири области на въздействие за „по-силни, свързани, устойчиви и проспериращи“ селски райони до 2040 г. ИСС счита тези приоритети за целенасочени и уместни и подчертава, че следва да се работи систематично и координирано върху конкретни действия за постигането им.
- 1.9. ИСС посочва, като част от факторите, които да превърнат селските райони в България в „по-силни“ територии – продължаването на подхода ВОМР, запазвайки многофондовото финансиране, разширявайки териториалния обхват и опростявайки прилагането на подхода; целенасочените интервенции в подкрепа на младите хора, както и участието им в живота на местните общности и в процеса на вземане на решения; адресирането на нуждата от инвестиции в образователна инфраструктура; подобряването на имиджа на селските райони и насърчаването на синергиите с градските райони; преодоляването на високите нива на битова престъпност и опазването на селскостопанското имущество; подобряването качеството на живот, посредством култура и духовно развитие.
- 1.10. За „свързаните“ селски райони следва да се инвестира в инфраструктура, технологии и хора, допринасящи за постигане на целта от 100% покритие на бързата широколентова мрежа в селските райони и да се развива постоянно финансово достъпният обществен транспорт.
- 1.11. „Устойчивите“ селски райони използват потенциала на цифровите инструменти за устойчиво селско стопанство, опазване на земните, водните ресурси и екосистемите, и за изграждане на екологична устойчивост; насърчават заетостта на жените и увеличават тяхното участие в местни инициативни групи, създават благоприятни условия за развиване на самодейност и социални контакти, поставяйки акцент и върху социалната устойчивост.
- 1.12. Селските райони в България могат да бъдат „проспериращи“ населени места чрез социално, екологично и икономически устойчиво селско стопанство; чрез диверсификация на икономическата структура; чрез насърчаване на

предприемачеството в селските райони, в това число и на социалното предприемачество; чрез стимулиране на дистанционната работа; чрез популяризиране на селския туризъм и други форми на алтернативен туризъм.

2. Контекст на становището:

- 2.1. На 30.06.2021 г., ЕК публикува съобщение до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите на тема „Дългосрочна визия за селските райони на ЕС – към по-силни, свързани, устойчиви и проспериращи селски райони до 2040 г.“. Съобщението има за цел да се набележат способности за подобряване на качеството на живот, постигане на балансирано териториално развитие и стимулиране на икономическия растеж в селските райони, като се използват нововъзникващите възможности от екологичния и цифровия преход на ЕС и поуките, извлечени от пандемията от COVID-19. Съобщението насърчава и спомага за изпълнението на Програмата на ООН за устойчиво развитие за периода до 2030 г. и нейните цели за устойчиво развитие.
- 2.2. Окончателното предложение за Пакта за селските райони е одобрено на 15 – 16 юни 2022 г. в Брюксел в рамките на конференцията „Пакт за селските райони“. Конференцията се организира от Европейската комисия в партньорство с Европейския комитет на регионите, Европейския икономически и социален комитет, Европейския парламент, Председателството на Европейския съвет и Европейския селски парламент. Пактът за селските райони е рамка за сътрудничество между властите и заинтересованите страни на европейско, национално, регионално и местно ниво.
- 2.3. В политическите си насоки за периода 2019 – 2024 г. Председателят фон дер Лайен подчертава, че *нашите селски райони са гръбнакът на нашето общество и в тях бие сърцето на нашата икономика. Разнообразието на ландшафта, културата и наследството в Европа е нейната най-характерна и забележителна черта. Тази характеристика е основна част от нашата идентичност и икономическия ни потенциал. Ние ще ценим и ще опазваме селските си райони и ще инвестираме в тяхното бъдеще.*
- 2.4. Ангажиментът на Комисията да намали неравенствата на регионално равнище и да помогне на селските райони да наваксат изоставането е залегнал и в член 174 от ДФЕС, в който се посочва, че следва да се обърне специално внимание на *селските райони, на районите, засегнати от индустриалния преход, както и на регионите, които са засегнати от сериозни и постоянни неблагоприятни природни или*

демографски условия, като най-северните региони с много ниска гъстота на населението и островните, трансграничните и планинските региони.

- 2.5. Подписването на Декларацията от Блед, Словения на 13 април 2018 г. под надслов „По-интелигентно бъдеще на селските райони в ЕС“, одобрява инициативата на ЕК за „Интелигентни села“, вследствие работата на Тематична група за „Интелигентни села“, организирана от Европейската мрежа за развитие на селските райони. Инициативата „Интелигентни села“ има за цел създаване на селски райони, където хората могат и искат да живеят, защото са иновативни, а цифровите решения правят живота им лесен и удобен.
- 2.6. Декларацията от Корк 2.0, приета от страните по Европейската конференция за развитие на селските райони, която се провежда в Корк през септември 2016 г., е формулирана в духа на създаването на „По-добър живот в селските райони“. Декларацията представлява програма от 10 точки и е насочена към отговарящите за създаването на политиките на Европейския съюз, които са приканени да включат нейната визия и насоки в бъдещите си разработки на политики.

3. Обща информация за дългосрочната визия за селските райони на ЕС:

- 3.1. Дългосрочната визия на ЕС има за цел преодоляването на предизвикателства в селските райони, като се използват нововъзникващите възможности от екологичния и цифровия преход на ЕС и поуците, извлечени от пандемията от COVID-19, и като се набележат способности за подобряване на качеството на живот в селските райони, постигане на балансирано териториално развитие и стимулиране на икономическия растеж в селските райони.
- 3.2. Във визията са определени четири области на действие за по-силни, свързани, устойчиви и проспериращи селски райони и общности:
 - 3.2.1. По-силни – с основни движещи фактори: овластени общности; достъп до услуги; социални иновации.
 - 3.2.2. Свързани – с основни движещи фактори: цифрова свързаност; транспортни връзки и нова мобилност.
 - 3.2.3. Устойчиви – с основни движещи фактори: устойчивост спрямо изменението на климата; устойчивост на околната среда; социална устойчивост.

- 3.2.4. Проспериращи – с основни движещи фактори: диверсификация на икономическите дейности; устойчиво производство на храни.
- 3.3. Разработен е пакт за селските райони с всички равнища на управление и заинтересовани страни, които подкрепят съвместните цели на визията. Пактът ще осигури обща рамка за ангажиране и сътрудничество на широк кръг участници на европейско, национално, регионално и местно равнище. Той допринася за постигането на споделените цели на дългосрочната визия за селските райони на ЕС, като улеснява взаимодействието по въпросите на селските райони между публичните органи, гражданското общество, бизнеса, академичните среди и гражданите. Взаимодействието между всички равнища на управление и заинтересованите страни в областта на развитието на селските райони ще бъде насърчавано чрез съществуващите мрежи, които ще бъдат мобилизирани за включване на заинтересованите страни от селските райони.
- 3.4. Съобщението за дългосрочна визия за селските райони на ЕС се придружава от план за действие за селските райони. Планът за действие на ЕС ще проправи пътя към насърчаване на териториалното сближаване и ще създаде нови възможности за привличане на иновативни предприятия, осигуряване на достъп до качествени работни места, насърчаване на нови и подобрени умения, гарантиране на по-добра инфраструктура и услуги и оптимизиране на ролята на устойчивото селско стопанство, както и на диверсифицираните икономически дейности.
- 3.5. Като част от програмата за по-добро регулиране ще бъде въведен механизъм за проверка на въздействието върху селските райони, по-специално за оценка на очакваното въздействие на основните законодателни инициативи на ЕС върху селските райони. Неговата цел ще бъде да се осигури съгласуваност, последователност и взаимно допълване между политиките в полза на селските райони и общности.
- 3.6. В рамките на ЕК ще бъде създадена и Обсерватория за селските райони с цел допълнително подобряване на събирането и анализа на данни относно селските райони. Тази обсерватория ще предоставя също така доказателства, които да се използват при изготвянето на политики във връзка с развитието на селските райони, като същевременно подкрепя цялостното изпълнение на плана за действие за селските райони.
- 3.7. Накрая, ЕК следва да разработи инструментариум за достъп и оптимално съчетаване на възможностите за финансиране от ЕС на селските райони. Той ще има за цел да бъде ръководство за различните възможности за финансиране чрез

централизиране на информацията в един документ, който ще бъде достъпен за местните органи, заинтересованите страни, собствениците на проекти и управляващите органи. Инструментариумът ще подкрепя интегрирани стратегии за териториално и местно развитие, като предоставя вдъхновяващи решения и примери за селските райони, за да задейства съживяването им чрез пълноценно използване на новите възможности, предлагани от новия бюджет за периода 2021 – 2027 г.

4. Общи бележки:

- 4.1. ИСС отбелязва, че общоевропейските тенденции по отношение на селските райони са напълно съответстващи и за селските райони на България. Социалните и икономическите промени през последните десетилетия, включително глобализацията и урбанизацията, променят ролята и характера на селските райони. Повечето селски райони са засегнати от намаляване и застаряване на населението и се характеризират с влошено състояние на инфраструктурата и влошено предоставяне на услуги, включително достъп до здравно обслужване, социални услуги и образование, както и до пощенски и банкови услуги. В селските райони се наблюдават ограничени възможности за заетост, по-ниски доходи, както и ограничена транспортна и цифрова свързаност.
- 4.2. ИСС отчита резултатите от проведените целеви консултации¹ в рамките на изготвянето на дългосрочната визия, които отбелязват, че животът в селските райони зависи в решаваща степен от достъпа до качествени обществени услуги и инфраструктура. Като най-спешни нужди са изведени инфраструктурата, достъпът до съоръжения и удобства, цифровата свързаност и заетостта. По-специално основните услуги и свързаната с тях инфраструктура – като например водоснабдяване, канализация, енергия, транспорт, финансови услуги и цифрови комуникации – са от ключово значение за гарантиране на социалното и икономическото приобщаване. Те допълват и улесняват достъпа до други услуги, като например грижи за детето, образование, дългосрочни грижи, жилищно настаняване, пазар на труда и социални услуги.
- 4.3. По данни на НСИ от последното преброяване, населението на Република България е 6 519 789 души. През 2021 г. населените места в страната са 5 257, от които 257 градове и 5 000 села. В градовете живеят 4 782 064 души, или 73.3%, а в селата – 1 737 725 души, или 26.7% от населението на страната. Продължава

¹ Работен документ на службите на Комисията, Консултация със заинтересованите страни — обзорен доклад, [ОВ, SWD/2021/167 final/2](#).

тенденцията, започнала преди около четиридесет години, броят на населението да намалява и застарява. В периода между двете преброявания, населението в градовете е намаляло с 10.4%, а в селата с 14.2%. За последното десетилетие 199 населени места са останали без нито един жител².

- 4.4. Важно е да се отбележи, че през предходните два програмни периода в Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) е приета националната дефиниция според която селските райони се определят на ниво община (LAU 1) и включват територията на 231 общини, в които най-голямото населено място има население до 30 000 души. В този смисъл, в селските райони на България, освен села попадат и множество малки градове. В СПРЗСР е заложена нова национална дефиниция, която определя като „селски район” общините, в които няма населено място с население над 15 000 души. Съгласно тази дефиниция 215 общини от общо 265 общини в България са класифицирани като селски район. По този начин, 16 общини изпадат от определението „селски район”. Пак съгласно СПРЗСР в селските райони по подхода ВОМР влизат общини, в които няма населено място с население над 30 000 души³.
- 4.5. ИСС споделя позицията на ЕИСК, че дългосрочната визия може да бъде приложена успешно единствено при условие, че местните гласове се чуват и моделът на управление на селските райони включва местните органи на управление, местните предприятия, както и организациите с нестопанска цел, вкл. и тези на социалните партньори. Заинтересованите страни следва да обменят идеи относно начините за постигане на съвместните цели на дългосрочната визия, което ще спомогне да се гарантира, че всички селски райони са по-силни, свързани, устойчиви и проспериращи до 2040 г. и нито едно населено място не е пренебрегнато.
- 4.6. ИСС отбелязва, че много от предизвикателствата, пред които са изправени селските райони, надхвърлят обхвата на общата селскостопанска политика (ОСП). В този аспект, е необходимо да се премине към интегриран подход за действие в различните политики, които оказват влияние върху селските райони. Важно е да се гарантира, че фондовете и политиките на ЕС се допълват взаимно в подкрепа на селските райони и че информацията е достъпна за местните заинтересовани страни.
- 4.7. В този смисъл, ИСС подкрепя становището на ЕП, че дългосрочната визия следва да бъде развита в конкретна и измерима истинска стратегия за селските райони на равнище ЕС, както и да се координира приносът на всички фондове и политики на

² [Население към 7 септември 2021 година \(nsi.bg\)](http://nsi.bg)

³ [strategicheski_plan_2023-2027_8LjLWGr.pdf \(government.bg\)](http://government.bg)

ЕС за селските райони; че тази стратегия трябва да бъде напълно интегрирана в бъдещите програмни периоди; и че всички държави членки следва да разработят стратегии за селските райони на национално и регионално равнище, като определят начините и средствата, необходими за справяне с проблемите, пред които са изправени селските райони⁴.

4.8. ИСС изтъква като наложително България да се възползва в най-голяма степен от възможностите, предлагани от стратегическите планове по ОСП и програмите по линия на политиката на сближаване (ЕФРР, Кохезионния фонд, ЕСФ+) за периода 2021 – 2027 г., с цел ускоряване на устойчивото и интегрираното развитие на селските райони. В допълнение, следва да се използва максимално ефективно съществуващия потенциал на Механизма за възстановяване и устойчивост, *InvestEU* и други програми на ЕС с оглед покриване на недостига на инвестиции в селските райони. Необходимо е финансирането да се мобилизира по съгласуван начин в допълнение към интервенциите на национално и регионално равнище, които продължават да са от решаващо значение за предоставянето на цялостна подкрепа за селските райони.

4.9. ИСС отчита, че СПРЗСР остава основен инструмент за целенасочена подкрепа за развитието на селските райони и следва да надгради резултатите от програмния период 2014 – 2020 г. Укрепването на социално-икономическата структура на селските райони и решаване на социалните проблеми следва да бъде постигнато чрез фокусирани интервенции към установените потребности, като по този начин се постигне ефект чрез допринасяне за създаването на нови работни места в селските райони, насърчаване на приобщаването в селските райони и изменение на brutния вътрешен продукт на глава от населението (БВП на човек от населението през 2019 г. в предимно селските райони в България е 8 825 евро и въпреки, че отбелязва почти двоен растеж за периода 2008 – 2019 г., все пак остава значително под стойността за страните от ЕС-27 за 2019 г. – 31 305 евро)⁵.

4.10. ИСС признава, че селските и градските райони са два различни вида територии със свои специфични характеристики и нееднакво развитие, но реалността показва, че те са тясно взаимно свързани и не могат да съществуват една без друга. ИСС подкрепя взаимодействието между селото и града да присъства в политическия дневен ред и да се насърчава от политиките чрез конкретни икономически и социални мерки, тъй като подобно взаимодействие разкрива възможности за развитие в различни области, в т.ч. в кръговата и биобазирания икономика.

⁴ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0436_EN.html

⁵ По данни на НСИ, https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/module.jsf?x_2=209

4.11. Накрая, ИСС счита, че България следва да се възползва максимално от периода на възраждане на интереса към селските райони, отключен по време на пандемията от COVID-19, и да разгърне в най-голяма степен потенциала на селските територии. Новите потребности на обществото, възможностите на екологичната икономика, възможностите, които разкриват цифровите технологии, заедно с разширяването на работата от разстояние, довеждат до подновяване на вниманието към селските райони като място на благополучие, сигурност, екологичен начин на живот и нови възможности за социално и икономическо обновяване.

5. Селските райони на България в контекста на дългосрочната визия на ЕС:

5.1. ИСС подкрепя приоритетите на Плана за действие за „по-силни, свързани, устойчиви и проспериращи“ селски райони и подчертава, че следва да се работи систематично и координирано върху конкретни действия за постигането на приоритетите.

5.2. Към по-силни селски райони:

5.2.1. ИСС подчертава, че местните общности са в най-добра позиция да оценят съответните силни страни на своите територии и да ги надградят. Подходът ЛИДЕР/ВОМР е подход, ориентиран „от долу нагоре“ и се явява алтернатива на практиката на централизираната интервенция. Прилагането на подхода ВОМР в България дава възможност за активизиране потенциала на местните общности в селските райони и увеличаване жизнеспособността им чрез изграждане на местен капацитет за привличане на финансов ресурс за развитие на всички заинтересовани страни на териториите. България прилага подхода ЛИДЕР/ВОМР през последните два програмни периода, като към настоящия момент работещи са 64 местни инициативни групи, които обхващат територията на 117 общини с площ 52 хил. км² (47,4% от територията на страната) и 1 646 496 жители⁶. Във връзка с това, ИСС подкрепя запазване на многофондовото финансиране, разширяване на териториалното прилагане и опростяване на прилагането на подхода ВОМР.

5.2.2. ИСС отбелязва, че в стратегиите за местно развитие на МИГ и МИРГ следва да залегнат приоритети и цели, водещи до подобряване качеството на живот в селските райони, насърчаване на предприемачеството, създаване на нови работни места, разширяване на бързото широколентово покритие на районите,

⁶ Каталог на МИГ в България 2014 – 2020 г. <https://ruralnet.bg/каталог-на-миг-в-българия-2014-2020-г/>

популяризиране на селските райони за инвестиции и туризъм, опазване на околната среда, разнообразяване на културния и социален живот, учене през целия живот и придобиване на знания и умения и др.

5.2.3. ИСС счита, че целенасочените интервенции в подкрепа на младите хора и насърчаването на ефективна приемственост между поколенията в селските райони следва да бъдат стратегически приоритет, за да се стимулира постоянното присъствие на младите хора в селските райони. Подходящи интервенции в тази насока са: въвеждане на механизъм за прилагане на данъчни облекчения за работещите млади хора и за обитавани имоти в селата; предоставяне на безлихвени заеми към стартиращи предприятия, развиващи дейност в селата; осигуряване на достъп до земя, чрез държавния и общинския поземлен фонд и др.

5.2.4. ИСС вярва, че координираните гласове на младите хора от селските райони трябва да бъдат чути, чрез участието им в живота на местните общности и в процеса на вземане на решения. Това може да се случи, посредством осигуряване на квоти за млади хора в управлението на села, общини, институции, социални и обществени проекти. Във връзка с това, би било полезно включването на възможности по програмата Еразъм⁷ за развиване на лидерски умения.

5.2.5. ИСС отчита като един от най-значимите аспекти на Стратегически план за развитие на земеделието и селските райони за периода 2023 – 2027 г. увеличението на националното съфинансиране към Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР) в размер на 60%. Заложено увеличение позволява да се компенсира значителното намаление на бюджета от ЕЗФРСР на европейско ниво и подобрява възможностите за постигане на целите в заложените интервенции за развитие на селските райони. Фондът финансира създаването и обновяването на публичната и техническата инфраструктура в селските райони (пътища, водоснабдяване, канализация, улици, тротоари, паркове, градини, спортна, общинска и социална инфраструктура и др.).

5.2.6. ИСС насърчава развитието на инициативи като „Интелигентни села“⁸, „Стартъп селища“⁹ и „Умни села“¹⁰. Това са сравнително нови концепции в

⁷ <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/bg/about-erasmus/what-is-erasmus>

⁸ https://enrd.ec.europa.eu/sites/default/files/enrd_publications/publi-enrd-rr-26_bg_2021.pdf

⁹ <https://supchengeneskele.com/>

¹⁰ https://enrd.ec.europa.eu/smart-and-competitive-rural-areas/smart-villages/smart-villages-portal_en

рамките на политиката на ЕС, които обръщат внимание на цифровите умения, достъпът до електронно здравеопазване и други подобни основни услуги, иновативни решения за опазване на околната среда, прилагане на кръговата икономика, насърчаване маркетинга на местните земеделски продукти, интелигентно специализиране в областта на селското стопанство, туризма и културата. ИСС вярва, че разработването на подобни пилотни проекти на територията на българските селски райони би подобрило имиджа им и възприятието за тях сред градското население и би спомогнало за разрушаване на стереотипите, като същевременно е необходимо да се насърчават синергиите с градските райони.

5.2.7. Високите нива на т. нар. „битова престъпност“ е един от възпиращите фактори за развитието на силни селски райони. ИСС обръща сериозно внимание на нуждата от противодействие на престъпността в селата, като акцентът следва да е превенция. За сигурността и безопасността на жителите в селските територии, както и за опазването на имуществото им, следва да се предприемат ефективни мерки в дългосрочен план – отделяне на допълнителни сили и средства на ОДМВР за противодействие на престъпността в малките и отдалечени населени места, събиране на местно ниво на база данни и профили на криминалния контингент, паралелно с осъществяване на мониторинг и статистика чрез видео наблюдение, както и по-голяма ангажираност на общините и гражданското общество за противодействие на престъпността и други целенасочени действия.

5.2.8. В този контекст, ИСС констатира неосъвременени и неефективно работещи разпоредби от Закона за опазване на селскостопанското имущество, както и на Правилника за неговото прилагане, напр. непроменените текстове, отнасящи се до общинските народни съвети, окръжните аграрно-промишлени съюзи, контрола за опазване, възложен на полските пазачи, някои от глобите, предвидени в размери от 1 до 5 лв. и др. подобни. Цитираните разпоредби лишават нормативните документи от превантивен ефект. Във връзка с това, ИСС настоява за спешно осъвременяване на нормативните разпоредби в ЗОСИ и в Правилника за прилагането му, в това число и касаещите органите за опазване на селскостопанското имущество, контрола, санкциите и обезщетяването.

5.2.9. ИСС счита, че демографските и социално-икономически реалности за общини, в които преобладават възрастно и застаряващо население налагат промяна в модела на социално подпомагане, като нарасне броя на превантивни

социални и здравни услуги за възрастни. Във връзка с това, ИСС отбелязва положителния принос на действащи в страната социални благотворителни инициативи, които осигуряват безплатни лекарски прегледи в малки населени места, в които от години няма здравна помощ. Въпреки всичко, ИСС подчертава основната отговорност на държавните органи за осигуряване на социални и здравни грижи за населението. Ефективните политики в областта на здравеопазването и социалните услуги са ключови за преодоляване на множество здравни проблеми и предизвикателства в селските райони.

5.2.10. В допълнение, ИСС насърчава реализирането на мерките от „Национална стратегия за активен живот на възрастните хора в България (2019 – 2030 г.)“¹¹, изготвена от МТСП. Концепцията е за създаване на условия за активен живот на възрастните хора и гарантиране на равни възможности за достоен и пълноценен живот. Тя е в съответствие с демографската политика и част от цялостната политика за устойчиво културно, икономическо и социално развитие на страната.

5.2.11. ИСС отчита, че в съвременните динамични условия човешкият капитал е съществен за въвеждането на технологични иновации и за развитието на икономиката. Степента на завършено образование е необходимо условие за осигуряване за заетост на жителите, за получаване на по-високи доходи, за постигане на по-добро качество и стандарт на живот, а в териториален аспект и за намаляване на риска от бедност и социална изолация. Между селските и градските райони се очертава диспропорция и по отношение на образователното равнище и докато относителният дял на лицата с висше образование в градовете е 31.2%, то в селата е 10.2%, или три пъти по-малко. Делът на неграмотното население е по-висок в селата (2.3%) отколкото в градовете (0.9%). В този смисъл, ИСС обръща внимание, че идентифицираната нужда от инвестиции в образователна инфраструктура и осигуряване на предучилищно и училищно образование в селските райони следва да бъде спешно адресирана.

5.2.12. ИСС твърдо вярва, че културата и духовното развитие в селските райони са от съществено значение за подобряване качеството на живота, намаляване на миграцията на младите хора и са фактор за опазване на културното наследство и традиции. В населените места средища на култура и духовност са библиотеките, читалищата и музеите. Културните и творческите индустрии все повече се приемат като важен фактор за местно развитие.

¹¹<https://www.mlsp.government.bg/uploads/1/national-agieng-strategy-2019-2030.pdf>

5.2.13. ИСС обръща внимание на изключителната значимост на читалищата в областта на културното развитие на нацията и особено в селските общини, където те са най-разпространените културни институции с реална възможност да участват в изработването и реализирането на политики за развитие на малките населени места. За периода 2007 г. – 2017 г. се наблюдава нарастваща тенденция на броя на читалищата на територията на България (през 2007 г. читалищата в страната са 2 895, а през 2017 г. – 3 315), като през 2017 г. читалищата в селските райони представляват 69% (2 294) от всички читалища в страната¹². Читалищата са сравнително равномерно разпределени в селските райони, но в някои от тях потенциалът им не е използван поради обезлюдяване и малкия брой жители или застаряване на населението. Инфраструктурата на голяма част от тези значими културни организации е в недобро състояние. Във връзка с това, ИСС оценява високо извеждането на читалищата в отделен приоритет в основния документ, имащ отношение към развитието на културата, а именно „Стратегия за развитие на българската култура 2019 – 2029“¹³.

5.3. Към свързани селски райони:

5.3.1. ИСС изтъква, че процесите на цифровизация разкриват нови възможности, които биха могли да привлекат гражданите, и особено тези в младежка възраст и да доведат до промяна в тенденциите на обезлюдяване и в качеството на живот в селските райони. Ключова предпоставка за цифровата трансформация е свързаността с интернет. Проникването на ширококолов интернет в селските райони нараства значително през последните години, но остава нисък – само 37% от домакинствата в предимно селските райони имат абонамент за интернет. Едва 10% от домакинствата в селските райони имат достъп до мрежи от следващо поколение. Общините в селските райони, които попадат в „бяла зона“ (без доставчик, предлагащ 30+Mb/s) към 2018 г. са 32, а общините попадащи в „сива зона“ (с един доставчик, предлагащ 30+Mb/s) са 42.¹⁴

5.3.2. Дигиталната сегрегация в разреза село-град е сериозен фактор - пречка и ИСС настоява за незабавни действия от изпълнителната власт за използване на европейското финансиране от ЕЗФРСР, ЕФРР, ЕСФ+, Механизма за свързване

¹² Социално-икономически анализ на развитието на селските райони
https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/01/21/proekt_na_sotsialno-ikonicheski_analiz_na_razvitiето_na_selskite_raioni_01_2020.pdf

¹³ https://mc.government.bg/files/5495_Strategy_culture_.pdf

¹⁴ Социално-икономически анализ на развитието на селските райони
https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/01/21/proekt_na_sotsialno-ikonicheski_analiz_na_razvitiето_na_selskite_raioni_01_2020.pdf

на Европа, Механизма за възстановяване и устойчивост, както и националното финансиране, които взаимно да се допълват, с цел инвестиране в инфраструктура, технологии и хора, допринасяйки за постигане на целта за 100% покритие на бързата широколентова мрежа в селските райони до 2025 г.¹⁵

5.3.3. В този аспект, ИСС счита за изключително целенасочена изработената „Стратегия за цифровизация на земеделието и селските райони на Република България“¹⁶ и настоява заложеният в стратегията план за действие с диапазон до 2027 г. да се изпълнява своевременно.

5.3.4. ИСС отбелязва, че непрекъснатото развитие на финансово достъпен обществен транспорт е приоритет за развитието на селските райони и за свързаността с градските райони. Въпреки подкрепата през програмните периоди 2007 – 2013 г. и 2014 – 2020 г. за създаването и обновяването на публичната и техническата инфраструктура в селските райони, тя все още е слабо развита и забавя социално-икономическото развитие на селските територии. В този смисъл, ИСС призовава за приобщаващо планиране на инфраструктурата, което да не пренебрегва нито един регион, за засилване на публичните инвестиции и за бързо прилагане на европейските и националните фондове, които допринасят за свързаността в селските райони.

5.3.5. ИСС подчертава и необходимостта от подобряване на достъпа и свързаността на хората от селските райони с националните институции, чрез предоставянето на публични услуги посредством изнесени работни места и/или мобилни бюра в селските територии.

5.3.6. ИСС вярва и в потенциала на новата Системата за знания и иновации в селското стопанство (AKIS) в България, разписана в СПРЗСР, която обединява широк кръг от заинтересовани страни, взаимодействащи активно помежду си с цел повишаване на нивото на образованост и осведоменост на земеделските и горски стопани и селските общности и отключване и развитие на потенциала за внедряване на иновации в практиката. Основната цел на AKIS в България ще бъде да се подобри връзката между науката, съветниците и бизнеса, като се улесни обмена на знания между участниците.

5.3.7. ИСС отбелязва и възможностите за подобряване на свързаността и взаимодействието между градовете и селата, посредством Интегрираните

¹⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?qid=1590404602495&uri=CELEX%3A52020DC0381>

¹⁶ <https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/politiki-i-strategii/strategiya-za-cifrovizaciya-na-zemedeliето-i-selskite-rajoni-na/>

териториални инвестиции за периода 2021 – 2027 г. ИТСП задават рамка за интегрирано пространствено развитие при отчитане на местния териториален потенциал и принципите за балансирано устойчиво развитие и отразяват съвременните тенденции в регионалната политика, като определят приоритетите и зоните за интервенции и прилагат интегрирани териториални инвестиции.

5.3.8. ИСС отчита и приноса на Програмите за трансгранично сътрудничество 2021 – 2027 г. и Териториалните стратегии за интегрирани мерки с Република Сърбия, Република Северна Македония и Република Турция по отношение на подобряване на свързаността и повишаване на възможностите за развитие на селата в пограничните райони.

5.4. Към устойчиви селски райони:

5.4.1. Селските райони са изправени и пред специфични предизвикателства, свързани с изменението на климата и увреждането на околната среда, и взимат активно участие в екологичния преход. ИСС подчертава ключовата роля на селските райони за постигане на целите на Европейския зелен пакт, Стратегията „От фермата до трапезата“ и Стратегията за биологичното разнообразие, чрез устойчивото производство на храни, съхраняването на биологичното и почвеното разнообразие и борбата с изменението на климата. ИСС отчита и острата нужда от справяне с проблемите, свързани с управлението на отпадъците и сметосъбирането в селските територии.

5.4.2. ИСС посочва, че следва да се използва потенциалът на цифровите инструменти за устойчиво селско стопанство, интелигентно и прецизно земеделие, опазване на земните, водните ресурси и екосистемите, и за изграждане на екологична устойчивост в селските райони и устойчива хранителна сигурност.

5.4.3. В това отношение, ИСС счита за необходимо повсеместното прилагане на добрите практики от „Национална програма за опазване, устойчиво ползване и възстановяване функциите на почвите (2020 – 2030 г.)“¹⁷, която представлява програмен документ с дефинирани цели, приоритети и мерки за практическо приложение на държавната политика за опазване на почвените ресурси на национално, регионално и местно ниво.

¹⁷<https://www.moew.government.bg/static/media/ups/tiny/УООП/ПОЧВИ/НАЦИОНАЛНА%20ПРОГРАМА.pdf>

- 5.4.4. ИСС счита, че устойчивостта е свързана и със сближаването на общностите, отношенията между поколенията, обучението, образованието и трансфера на умения. Акцентът върху социалната устойчивост следва да се подчертае по-силно, като се възприеме по-широк подход. Икономическият растеж и създаването на иновативни и качествени работни места следва да бъдат допълнени с достатъчно предлагане на услуги и дейности за отдих, гарантиращи, че селските райони са не само устойчиви, но и привлекателни за живеене.
- 5.4.5. В тази насока, ИСС подчертава необходимостта от създаване на благоприятни условия за развиване на самодейност в селските читалища за хората от всички възрасти и широко стимулиране на създаването на културни възможности в селските райони. В тази насока, организирането на селските съборове/събори може да бъде предшествано от целогодишна подготовка и състезателна дейност, като конкурси за песни, танци, най-красив двор, най-чиста и цветна улица, най-големи тикви, домати и др. Инициативи като пътуващо кино, пътуваща аптека, пътуваща книжарница и изложба, концерти на танцови и певчески групи на обменни начала, са работещи проекти, които биха могли да бъдат стимулирани от местните граждански организации и биха засилили социалните контакти на хората от селата, както и на тези между градските и селските хора.
- 5.4.6. Във връзка с това, ИСС отбелязва, че жените имат специално място и роля що се отнася до насърчаването на социални събития и дейности и до събирането на хора около каузи и идеи. Също така, както ИСС вече подчерта в свое становище по „Стратегически план за развитие на земеделието и селските райони за периода 2023 – 2027 г.“¹⁸ за необходимостта да бъдат включени ефективни мерки в подкрепа на ключовата роля на жените в социално-икономическото развитие и опазването на селските райони, в това число подобряване на достъпа на жените - земеделски стопани до земя, финансови инструменти и обучения. Целта е да се насърчи заетостта на жените в селските райони, да се увеличи тяхното участие в местни инициативни групи по подхода WOMP, като по този начин се преодолява разликата в заплащането на жените и мъжете, подобрява се равновесието между професионалния и личния живот и допълнително се предотвратява социалното изключване на жените в селските райони.

¹⁸ https://esc.bg/wp-content/uploads/2021/01/ESC_4_012_2022.pdf

5.4.7. ИСС счита, че следва да бъдат насърчавани синергиите между градското и селското население, като добри примери в тази насока са проекти и програми за детски/училищни посещения и обучения в местни ферми, така че децата и младите хора да познават и разпознават вкуса и произхода на истинската храна. Друга добра инициатива са заниманията за деца през лятото на село и на открито, по аналог на „лятно училище“ или „зелено училище“, включващи езиково обучение, спорт, занаяти, игри и др. Подобни инициативи поражда интереса и любовта на децата към селските райони и селските хора, както и уважението към земята и земеделската дейност.

5.5. Към проспериращи селски райони:

5.5.1. Селските райони са фундаментално базирани върху селското стопанство като икономическа дейност (тя е основна, не е спомагателна, нито съпътстваща). В този смисъл, ИСС подчертава, че селското стопанство, хранително-вкусовата промишленост и устойчивото горско стопанство следва да запазят своята съществена роля в селските райони за предлагане на качествени работни места и за осигуряване на висококачествени, разнообразни храни и устойчиво произведена биомаса. ИСС изтъква, че социално, екологично и икономически устойчивото селско стопанство, в т.ч. агроекологията и биологичното земеделие, са от решаващо значение за жизнеспособността на селските територии и за осигуряване на справедливи доходи за земеделските стопани.

5.5.2. Като фактор за укрепване на селските райони и своеобразен щит срещу обезлюдяването, ИСС подкрепя развитието на биологичното земеделие, за което страната разполага с подходящи почвени и климатични ресурси. Биологичният сектор стимулира заетостта и привлича млади земеделски стопани, осигурявайки повече работни места на хектар в сравнение с конвенционалните стопанства, и същевременно създава добавена стойност за селскостопанските продукти. В този смисъл, ИСС очаква приемането на Национален план за развитие на биологичното производство 2030 г., който да набележи пътя за постигане на амбициозни, но постижими, цели за напредък на биологичното растениевъдство, животновъдство и аквакултура, както и на преработката на биологични суровини, в контекста и на заложената в Европейския зелен пакт цел „до 2030 г. най-малко 25% от земеделската земя на ЕС да бъде обработвана по правилата на биологичното земеделие“.

5.5.3. ИСС приветства и изготвянето на стратегически програми, като Рамковата програма за местни традиционни и регионални традиционни продукти за

периода 2022 – 2032 г.¹⁹ Наличието на механизми за защита и популяризиране на местните традиционни и регионалните традиционни продукти на национално ниво, предоставя възможност за тяхното утвърждаване в страната, за устойчивост на местните производители, за разширяване на участието им в европейските схеми за качество и по-добър достъп както до вътрешния, така и до външни пазари. развитието и утвърждаването на тези продукти създава стимули за социално-икономически растеж на българските селски райони.

5.5.4. ИСС отбелязва, че инвестициите в иновации и технологични производства в селските райони ще имат принос за диверсификация на икономиката извън типичните земеделски дейности, като прилагането на по-териториален подход, въз основа на местния потенциал и местните особености, ще е от решаващо значение за извличането на възможности от цифровия и екологичния преход. Диверсификацията на икономическата структура в селските райони създава допълнителна заетост, ограничава отлива на младите хора и намалява риска от обезлюдяване и от бедност. На този етап секторът на услугите има най-съществен принос за заетостта в селските райони, следван от секторите „Селско, горско стопанство и рибарство“ и „Преработваща промишленост“²⁰.

5.5.5. ИСС счита, че насърчаването на предприемачеството в селските райони следва да бъде изведено като правителствена политика. Централно място в политиките, стратегиите и програмите следва да бъде създаване на среда, даваща възможност за развитие и мултиплициране на предприемачеството в селските райони. Ориентацията към предприемачество се основава на стимулиране на местния предприемачески талант и последващия растеж на местните икономически субекти. Критичната маса от предприемачи ще създаде икономическа стойност на районите и ще запази ресурсите в рамките на селските общности.

5.5.6. Още повече, ИСС вярва, че следва да се изгражда благоприятна среда за развитие на социалното предприемачество в селските територии. Социалното предприемачество е ключът към ускорена социална промяна, чрез силата на хората. Към настоящия момент, социалното предприемачество все още не е широко застъпена дейност в България и в този смисъл е необходимо хората с решения на социални проблеми да бъдат подкрепяни във всяка една стъпка от

¹⁹ https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2022/12/21/ramkova_programa.pdf

²⁰ Социално-икономически анализ на развитието на селските райони
https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/01/21/proekt_na_sotsialno-ikonicheski_analiz_na_razvitiето_na_selските_raioni_01_2020.pdf

тяхното начинание, чрез програми, директно финансиране и общност от социални предприемачи, финансиращи субекти и лидери в съответния сектор.

5.5.7. ИСС подчертава, че следва да се насърчава диверсификацията на икономиката в селските райони, чрез интегриране на инвестиционни решения с ефект, целящ подобряването на околната среда и укрепването на регионалната конкурентоспособност (промишлени дейности в области като биоикономика, кръгова икономика, въвеждане на чисти и възобновяеми енергийни източници) и по-този начин да се насърчава приносът на икономиката в селските райони към по-ефективно използване на природните ресурси. Селските райони са ресурсна база за кръгова и биобазирана икономика и тези дейности следва да се насърчават за осигуряване на добавена стойност. Необходимо е и насърчаването на въглеродното земеделие и различни производства, базирани на алтернативни производствени процеси, които могат да намалят екологичния отпечатък от дейността.

5.5.8. В този смисъл, ИСС насърчава разработването на План за действие за стимулиране на „Регионални екосистеми за биоикономика“²¹. Привличането и задържането на стойност в биоикономиката в селските райони предлага голям потенциал за бъдещ растеж. Вижданията за ролята на биоикономиката често се концентрират върху осигуряване на продоволствена сигурност и производство на биомаса, която да замести невъзобновяемите енергийни източници, но бъдещата биоикономика следва да осигури по-широка гама от стоки и услуги, като същевременно подкрепя по-разнообразни бизнеси и работни места в селските райони.

5.5.9. Следва да се подчертаят и възможностите, които предоставят селските райони за извършване на „дистанционна работа“ в случаите, когато работниците упражняват професионална дейност от разстояние, извън структурите на предприятието и си служат с ИКТ. ИСС счита, че е необходимо да се насърчават частните дружества за популяризиране на дистанционната работа в селските райони, като целта е активна борба с обезлюдяването и привличането на младите хора в селата, както и да се поощрява създаването на местни високоскоростни „цифрови центрове“, пригодени за дистанционна работа.

²¹ Монография „Анализ и профил на състоянието и потенциала за регионална биоикономика“ с авторски колектив - екип по РП 4.2 „Регионални екосистеми за биоикономика“ на Компонент 4 „Биоикономика, хранителни системи и интегрирано регионално развитие“ (2020) [http://uni-sz.bg/truni11/wp-content/uploads/biblioteka/file/TUNI10043236\(1\).pdf](http://uni-sz.bg/truni11/wp-content/uploads/biblioteka/file/TUNI10043236(1).pdf)

5.5.10. Селският туризъм представлява важен източник на доходи за селските общности и е с устойчив тренд на развитие в България през последните години. Общините, които могат да развият селски и еко туризъм заемат над 55% от територията на България²². Възможностите за селски туризъм в страната са неограничени, поради благоприятното съчетаване на автентичен селски бит и уникални природни дадености. ИСС отбелязва, че този потенциал следва да се използва за общото икономическо развитие на селските райони чрез приемане на Програма и план за действие за развитие на селския туризъм в Република България, като подчертава необходимостта от насърчаване на моделите на устойчив туризъм. В допълнение, ИСС фокусира вниманието и върху развитието на фестивалния туризъм, който има съществен принос за поощряване на местната икономика и за популяризирането на селските райони в България, чрез провеждането на местни фолклорни прояви и събори, като кукерските и сурвакарските празници, кулинарните фестивали, песенните и танцови конкурси и др.

/п/

Зорница Русинова

ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН СЪВЕТ

²² https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/uploads/strategy-policy/strategy_2014-2030_13_05_2014-sled_ms_26_05_2014.pdf